

Павло АРТИМИШИН

кандидат історичних наук

науковий співробітник відділу нової історії України

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

науковий співробітник Інституту релігієзнавства

філії Львівського музею історії релігії

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7501-797X>

e-mail: p.artymyshyn@gmail.com

РОЛЬ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У РОЗГОРТАННІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2013–2015)

Проаналізовано роль Російської Православної Церкви (РПЦ) у розгортанні сучасної російсько-української війни 2013–2015 рр. Стверджено, що з початку 2000-х років, які хронологічно збіглися з приходом на верхівку російської влади В. Путіна, РПЦ, використовуючи різноманітний спектр інструментарію для впливу на соціум, перетворилася на потужного гравця в контексті ідеології, консолідації та мобілізації суспільної думки і її спрямування у потрібний владі політичний наратив.

Особливо згадані процеси актуалізувалися після того, як у лютому 2009 р. РПЦ очолив Кирил (Гундяєв). Новий предстоятель РПЦ регулярно під час публічних виступів висловлював упевненість у тому, що духовною основою існування «русского мира» є Російська («Русская») Православна Церква, а до «русских людей», крім власне росіян, включав також українців та білорусів. Відповідно він був прихильником проведення білоруською та особливо українською владою проросійської зовнішньої політики. З таких позицій керівництво РПЦ оцінювало й події Революції Гідності, сприймаючи її як «українську кризу», спровоковану країнами Заходу з метою руйнації «духовної єдності» росіян та українців, єдиної «спільної церкви» та «спадщини історичної Русі». Водночас майже не було реакції РПЦ на анексію Росією Криму та подальше вторгнення російського війська на частину Донбасу. Коли ж незабаром на Сході України розпочалися «гарячі бої», то в середовищі РПЦ їх сприймали виключно як внутрішньоукраїнську «громадянську війну», в ескалації якої винен лише офіційний Київ. Втім, коли гарячі бої на фронті остаточно переросли у фазу позиційного протистояння, а наприкінці травня 2015 р. в Росії повідомили про офіційне закриття проекту «Новоросія», РПЦ зі стратегії «силового “бліцкригу”» повернулася до характерної перед 2014 р. «лагіднішої» стратегії «м'якої сили» («Soft power»), що мала на меті поширення серед українського суспільства виключно позитивного образу РФ, євроскептицизму та переконань у перманентній недієздатності та неефективності України як держави без російської «братньої» підтримки.

Ключові слова: Російська Православна Церква, «русский мир», Революція Гідності, сучасна російсько-українська війна.

Важливим аспектом досліджень в контексті новітньої російської агресії проти України, що розпочалась навесні 2014 р. та триває досі, є вивчення ролі та впливів Російської Православної Церкви (РПЦ) на внутрішню і зовнішню політику Російської Федерації (РФ), її дій в часі анексії Криму й тимчасової окупації частини Донбасу та загалом її місця в структурі геополітичної доктрини «русского мира». Це особливо актуально, якщо врахувати, що РПЦ свого часу безпосередньо долучилася до формування в інформаційному просторі позитивного образу режиму В. Путіна, сакралізації «русской» ідентичності серед російського суспільства та проросійських кіл за кордоном Росії, конструювання концепції месіанізму РФ в євразійському регіоні, а відтак – і до появи на зовнішньополітичному порядку денному цієї держави завдання із повноцінного відновлення та поглиблення тої потуги на дипломатичному рівні, яку мав СРСР до 1991 р., і навіть її перевищення. Тож у подіях на Донбасі та Криму, які стали яскравим прикладом втілення вищезазначених процесів з боку Кремля, безсумнівно, брала участь і РПЦ, особливо в інформаційному полі, яке потрібно науково виокремити та реконструювати.

Мета цієї статті полягає в аналізі ролі РПЦ у сучасній російсько-українській гібридній війні упродовж 2013–2015 рр. – напередодні її початку та під час найактивнішого перебігу.

Проблематику вже частково досліджували окремі науковці, оскільки загострення ситуації в Криму та на Донбасі, що супроводжувалось інформаційною прокремлівською пропагандою, поставило перед українськими гуманітаріями виклик, на який треба було негайно реагувати. Так, вже починаючи з 2014 р., Національний інститут стратегічних досліджень¹, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України², Інститут історії України НАН України³, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України⁴ та інші науково-експертні середовища розпочали розробку науково-аналітичних проєктів про: історію та населення Донбасу і Криму; причини та передумови до виникнення в цих регіонах сепаратистських

¹ Донбас і Крим: ціна повернення / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ, 2015. 474 с.; Україна та проєкт «Русского мира». Аналітична доповідь / В. М. Яблонський, С. І. Здюрук, В. В. Токман та ін. Київ: НІСД, 2014. 95 с.

² Войналович В. А., Кочан Н. І. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність. Київ, 2014. 304 с.; Донбас в етнополітичному вимірі. Київ, 2014. 584 с.; Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою. Аналітична доповідь. Київ, 2015. 196 с.

³ Кульчицький С., Якубова Л. Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини. Київ: Кліо, 2016. 720 с.; Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим: місце в модерному національному проєкті. Аналітична записка. Київ, 2016. 66 с.; Турченко Ф., Турченко Г. Проєкт «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. Київ, 2015. 166 с.

⁴ Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор: монографія / відп. ред. М. Литвин. Львів, 2017. 452 с.

тенденцій; інформаційне поле України, зокрема і російський вплив на нього, що особливо виявилось у промоції окремими колами ідеї «русского мира» на українських теренах; безпекові, політичні, економічні, соціальні наслідки анексії Росією Криму та окупації нею ж частини східних територій України; прогнози щодо ймовірної у майбутньому реінтеграції відповідних частин України до загальноукраїнського простору.

Вивченням концепції «Русского мира» та пов'язаних із ним термінів «Малоросія» та «Новоросія» займалися С. Адамович із Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника⁵, А. Бойко з Інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка⁶, П. Павленко з Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України⁷, які відзначали штучний характер нав'язування Росією через медіа та мережу УПЦ МП вищезгаданих домінант українському суспільству з метою дестабілізації та знищення української державності через пропагування міфу про єдність Білорусі, України та Росії, ідеалізацію монархізму та імперської форми правління, створення нового культу особи в образі В. Путіна. Аналогічні тези лунали й на конференції, організованій 2014 р. Українською асоціацією релігієзнавців, там чітко наголосили на невідповідності «русского мира» українським національним інтересам⁸. Утім, попри вже наявний історіографічний доробок, порушена у статті проблема ще не є повністю вичерпаною, бракує комплексного аналізу ролі діяльності РПЦ, зокрема під час організації проросійськими середовищами в Україні провокацій, що отримали назву «русская весна» та безпосередньо початку бойових дій на Сході України.

Із початку 2000-х років, які хронологічно збіглися з приходом на верхівку російської влади В. Путіна, РПЦ, використовуючи різноманітні засоби впливу на соціум (від релігійних практик до активного піару в соцмережах), перетворилася на потужного гравця не лише і не стільки в духовній сфері, як у полі ідеології, консолідації та мобілізації суспільної думки, її спрямування в потрібний владі політичний наратив. Дедалі частішими в риториці російського православного духовенства ставали тези про існування спільних історичних коренів, історичної пам'яті та культурної спадщини східнослов'янських народів (росіян, українців та білорусів), які сукупно сформували “східнослов'янську православну цивілізацію”⁹.

⁵ Адамович С. Російський слід у формуванні «Новоросійства» з метою дезінтеграції Півдня і Сходу України (1990–2016 рр.). *Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 2016 р.) / упоряд. П. Гай-Нижник. Київ: «МП Леся», 2016. С. 168–181.

⁶ Бойко А. Образ «Русского мира» в інформаційному просторі України. *Журналістика*: зб. наук. праць. Київ, 2016. Вип. 15 (40). С. 69–83.

⁷ Павленко П. Ю. «Русский мир» як ідеологія російського неоімперіалізму: українські реалії. *Волинський благовісник*. Луцьк, 2015. № 3. С. 281–286.

⁸ «Русский мир» Кирила не для України: зб. наук. статей / за ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР, 2014. 344 с.

⁹ Яремчук В. РПЦ на Донбасі як інструмент інформаційно-пропагандистської політики Російської Федерації. Способи і форми протидії держави і суспільства церковно-релігійній деструкції. *Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою*. Аналітична доповідь. Київ, 2015. С. 124.

Особливо поширеними такі меседжі стали після того, як, по-перше, 21 червня 2007 р. указом Президента Російської Федерації В. Путіна № 796 було створено фонд «Русский мир», що мав на меті популяризацію російської мови та культури, а також підтримку програм вивчення російської мови в різних країнах світу¹⁰, а, по-друге, у лютому 2009 р. РПЦ очолив Кирил (Гундяєв)¹¹. Під час виступу на III Асамблеї «Русского мира», яка відбулась 3 листопада 2009 р. у Москві, новий патріарх зазначив, що промоція переконання про існування особливого «російського (“русского”) світу» як важливого чинника для єднання російського суспільства та співвітчизників за кордоном і збереження їхньої мовної, культурної та духовної ідентичності мала стати ключовим «спільним наднаціональним проєктом». Прикметно, що Кирил висловив упевненість у тому, що духовною основою існування «русского мира» є Російська Православна Церква, назва якої – «русская» – мовляв, означувала не етнічну складову, а культурну спільність. Щобільше, на думку очільника РПЦ, саме остання була інституцією, яка консолідувала «русских» не лише в Росії, але й за її межами, ставши чинником, що запобігав асиміляції «русских людей». До останніх, до речі, крім власне росіян, Кирил включав також українців та білорусів¹².

З перемогою на президентських виборах 2010 р. в Україні В. Януковича, відомого своїми проросійськими симпатіями, такі концепти почали поширюватися інтенсивніше¹³. Характерно, що вже в день своєї інавгурації Віктор Федорович отримав благословення від російського патріарха, який, до речі, виявився чомусь єдиним главою Церкви іноземної держави, якого запросили на цей захід¹⁴.

Цікаво, що в межах свого візиту до України влітку 2010 р., виступаючи під час урочистої літургії в Успенському соборі Києво-Печерської лаври, патріарх РПЦ Кирил наголосив, що поняття «россиянин» було скомпрометоване «Б. Єльциним та його свитою» у 1990-х роках, натомість визначення «русского» стосується і корінного народу Росії, і всіх тих, хто вважає себе носієм «русских» духовних та православних цінностей, а відтак – представником так званого «русского мира», що, за словами патріарха, «вийшов зі спільної Київської купелі Хрещення, існує на рівні віри, інтелекту, духовності та культури», є «об’єктивною реальністю, чудовим духовним і культурним явищем, породженим православною церквою». Якщо визначення «россиянства» охоплює, за переконанням К. Гундяєва, лише офіційну територію

¹⁰ Указ Президента Российской Федерации «О создании фонда “Русский мир”». URL: <https://docs.cntd.ru/document/902047878> (дата звернення: 23.07.2020).

¹¹ Кирил офіційно став наступником Алексія II. *Українська правда*. 2009. 1 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/1/3704355/> (дата звернення: 23.07.2020).

¹² Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. Русская Православная Церковь. *Официальный сайт Московского Патриархата*. 2009. 3 ноября. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html> (дата звернення: 23.07.2020).

¹³ Янукович В. Ф. Как Украине жить дальше. Статьи, выступления, размышления. Киев: Б. в., 2008. С. 324–329.

¹⁴ Инавгурация. Часть 1: Московский патриарх Кирилл благословил Януковича на президентство. Фоторепортаж. *Цензор.нет*. 2010. 25 февраля. URL: https://censor.net.ua/photo_news/114158/inauguratsiya_chast_1_moskovskiy_patriarh_kirill_blagoslovil_yanukovicha_na_prezidentstvo_fotorep (дата звернення: 23.07.2020).

Російської Федерації, то «русскость» розповсюджується на ареал поширення православної цінностей: власне Росію, Україну, Білорусь та інші країни, де проживають люди, які сповідують принципи «русской» культури¹⁵. Однак в будь-якому разі не передбачалася можливість для названих держав мати свою мову, історію та власну Помісну Церкву, яка б не підпорядковувалась РПЦ.

Загалом упродовж 2010–2013 рр. контакти між очільником РПЦ та найближчим оточенням президента стали регулярними, особливо напередодні святкування 1025-річчя Хрещення Русі, яке Україна та Росія запланували в 2013 р. відзначати спільно. Так, у березні 2013 р. з метою обговорення підготовки та проведення цього заходу російського патріарха відвідав тодішній глава президентської адміністрації С. Львовчкін, а згодом – і віце-прем'єр-міністр К. Грищенко¹⁶. Водночас з метою відстоювання інтересів УПЦ (МП) у стінах Верховної Ради України представники Партії регіонів створили два паралельні депутатські об'єднання: В. Колесніченко, лідер Всеукраїнської координаційної ради організацій російських співвітчизників (ВКСОРС), став очільником міжфракційного об'єднання «На підтримку канонічної Церкви», а народна депутатка і радниця В. Януковича Г. Герман створила депутатську групу «За духовність і свободу совісті»¹⁷.

Власну проросійську позицію активно відстоював міністр освіти та науки України у 2010–2014 рр. Д. Табачник, який ще до потрапляння на міністерську посаду встиг відзначитися низкою суперечливих публікацій, загальний зміст яких можна звести до тези «все, що українське та національне – “фашистське”, а що лояльне до Росії – “побудоване на єдиній духовній основі” та “канонічне”»¹⁸.

Концепт “Русского мира” підтримувала частина олігархів, зокрема В. Медведчук, В. Новинський та В. Нусенкіс, які активно долучались до фінансування багатьох проєктів, пов'язаних із УПЦ МП, та самі пропагували вступ України до Митного союзу з Росією, Білоруссю і Казахстаном¹⁹.

¹⁵ Бондаренко В. Православие как символ русскости. *Русский вестник*. 2010. № 10 (145). Октябрь. С. 6–7.

¹⁶ Кіндій А. К. Грищенко обговорить з Патріархом Кирилом святкування хрещення Русі. UNN. 2013. 27 березня. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1198925-k-grischenko-u-moskvi-obgovorit-z-patriarkhom-kirilom-svyatkuvannya-khreshchennya-rusi> (дата звернення: 23.07.2020); Патріарх Кирил, Митрополит УПЦ (МП) Антоній та глава АП С. Львовчкін разом обговорили підготовку до 1025-річчя Хрещення Русі. *RISU*. 2013. 5 березня. URL: https://theology.in.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/51495 (дата звернення: 23.07.2020).

¹⁷ Інтереси УПЦ (МП) у ВР України будуть відстоювати два паралельних об'єднання від Партії регіонів. *RISU*. 2013. 11 січня. URL: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50860/ (дата звернення: 23.07.2020).

¹⁸ Крючков Г. К., Табачник Д. В. Фашизм в Украине: угроза или реальность? Харьков: Фолио, 2008. 414 с.; Табачник Д. В. Мир без Украины? Харьков: Фолио, 2009. 540 с.; Табачник Д. В. «Утиный суп» по-украински: Беседы с украинским политиком: диалоги с глухими. Харьков: Фолио, 2008. 508 с.

¹⁹ Медведчук и Клишчаев привезли «Русский мир» в Луганск. Украинский выбор собрал будущих сепаратистов. *Youtube.com*. 2013. 3 жовтня. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=LbvKQJ-Ym-M> (дата звернення: 23.07.2020); *Скоронадский А.* Церковный уход. Виктор Нусенкис может отказаться от финансовой поддержки УПЦ МП. *RISU*. 2011. 14 июля. URL: <http://www.kommersant.ua/doc/1678357> (дата звернення: 23.07.2020);

Зрештою, більшість вищого духовенства УПЦ МП також поділяла позицію російського патріарха Кирила, зокрема, митрополит Одеський та Ізмаїльський Агафангел, митрополит Донецький і Маріупольський Іларіон, архієпископ Тульчинський і Брацлавський Іонафан, які, вторуючи за очільником РПЦ, висловлювали надії на «нову інтеграцію, що базується на тисячолітній богозаповітній єдності Святої Русі», сподівалися збереження єдності російського та українського народів як «єдинокровних та єдиновірних народів», притому протиставляючи такий «сакральний союз» «єгоцентричній протестантській Європі»²⁰.

Утім, навіть така потужна з боку тодішньої української влади підтримка просування ідеї «русского мира» серед українського соціуму виявилася малоефективною. Так, відповідно до результатів соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у березні 2013 р., про «русский мир» знали здебільшого його противники, а не передбачувані апологети. Зокрема, знали про згадану доктрину 18,7 % опитаних громадян, а 81 % – не знали. Ще цікавішою ситуація виявилася за регіонами: в той час, як на Заході України про «русский мир» знали 36,3 %, а не знали 63,2 %, то на Сході України ствердно відповіли ще менше – лише 12,9 %, тоді як 87 % про «русский мир» і не здогадувалися. Заразом аж 95 % вірян УГКЦ, 69,5 % УПЦ КП та 15,1 % УПЦ МП вважали згаданий концепт одним зі способів «реставрації Російської імперії»²¹.

Тим часом у листопаді 2013 р. в Україні розпочалися події, які згодом отримали назву Євромайдану, або ж Революції Гідності – протестні акції, спрямовані насамперед проти корупції, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України.

У середовищі РПЦ перші оцінки акціям протесту в Україні з'явилися на рубежі грудня 2013 р. – січня 2014 р. Тоді патріарх РПЦ Кирил спочатку у новорічному молебні, а потім і різдвяному інтерв'ю на російському телебаченні охарактеризував Євромайдан як «українську кризу», спровоковану країнами Заходу з метою руйнації «духовної єдності» росіян та українців, єдиної «спільної церкви» та «спадщини історичної Русі». За таких умов «рятівною альтернативою» можливі «згубній» революції, на думку очільника РПЦ, було лише подальше збереження і зміцнення проросійського

Червоненко В. Новинський: «найправославніший» олігарх України. *BBC-Україна*. 2016. 7 грудня. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/news-38241143> (дата звернення: 23.07.2020).

²⁰ Іонафан (Елецких). Мир Русский или Украинский? – два размышления на тему. *Релігія в Україні*. 2010. 26 серпня. URL: <http://www.religion.in.ua/5573-mir-russkij-ili-ukrainskij-dva-razmyshleniya-na-temu.html> (дата звернення: 23.07.2020); Митрополит Одеський Агафангел угледів у Путіні «незрівнянну харизму». *RISU*. 2012. 31 січня. URL: http://risu.org.ua/index/all_news/community/religion_and_policy/46577/ (дата звернення: 23.07.2020); Митрополит Одесский и Измайльський Агафангел (Саввин): «Мы готовы пройти этот путь до конца». *Русская народная линия*. 2008. 15 февраля. URL: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2008/02/15/my_gotovy_projti_e_tot_put_do_konca/ (дата звернення: 23.07.2020); УПЦ МП може очолити виходець зі Львова. *Львів-Коментарі.ua*. 2012. 7 лютого. URL: <https://lviv.comments.ua/news/2012/02/07/110634.html> (дата звернення: 23.07.2020).

²¹ Опитування: «Русский мир» – чи чули Ви про це? *Кіріос. Християнський портал*. 2013. 26 квітня. URL: <http://kyrios.org.ua/news/world/9053-chi-chuli-vi-prodoktrinu-russkogo-mira-patriarha-kirila.html> (дата звернення: 23.07.2020); Чи чули Ви про доктрину «Русского мира»? Патріарха Кирила? *Центр Разумкова*. URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=884 (дата звернення: 23.07.2020).

вектора української зовнішньої політики. Тож опосередковано патріарх РПЦ підтримував консервацію в Україні чинного режиму на чолі з В. Януковичем²².

На нижчому рівні ієрархії всередині РПЦ звучали радикальніші думки. Так, у січні 2014 р. під час виступу в Раді Федерації РФ голова Синодального Відділу Московського патріархату зі взаємин Церкви і суспільства протоієрей В. Чаплін заявив, що «русский мир» постав перед викликом «навали нової орди», націленої на відрив України від «східнохристиянської цивілізації», і в таких умовах «країни русского мира» просто були зобов'язані допомогти «братньому українському народу» вийти з «кризи», аби не порушити його «історичний вибір та волю»²³.

З початком анексії Криму, а пізніше й окупації частини Донбасу російськими колаборантами РПЦ обрала тактику, виражену формулою «підтримка української цілісності на словах і майже повна свобода дій протилежного характеру»²⁴. Щоправда, керівництво РПЦ дедалі частіше не давало жодних коментарів щодо ключових для української державності подій весни 2014 р. Зокрема, патріарх Кирил ніяк не оцінив факту появи в українському Криму «зелених чоловічків» та подальшої анексії півострова, а також «розпалювання» проросійськими осередками на Півдні та Сході України так званої «русскої весни». Чи не єдиним винятком була реакція Кирила на рішення Ради Федеральних зборів РФ у березні 2014 р. щодо дозволу на використання Збройних сил РФ в Україні. Очільник РПЦ зазначив, що в тодішніх умовах виникла загроза «існуванню України як єдиної держави», але навіть в такий кризовий момент «український народ має сам, без зовнішнього втручання визначати своє майбутнє», а тому російський патріарх вважав за потрібне вплинути на політичну владу РФ, аби не допустити «кровопролиття на території України»²⁵. Втім, справжній характер ставлення РПЦ до війни в Україні проявився радше в заяві Синодального Відділу Московського патріархату зі взаємин Церкви і суспільства, у якій відверто висловили підтримку російському збройному втручання до Криму, трактуючи його «миротворчою місією» на просторі «історичної Русі» з метою «гарантування права “русских” людей на самостійний, вільний цивілізаційний вибір аж до «возз’єднання в єдиному державному тілі, яке є загальновизнаною нормою міжнародної політики». У заяві також висловлювали сподівання на те, що «місія російських воїнів зі захисту

²² Патріарх Кирилл: Євромайдан не ослабить духовного единства Руси. *Обозреватель.ua*. 2013. 31 декабря. URL: <http://obozrevatel.com/politics/75014-patriarh-kirill-evromajdan-ne-oslabit-duhovnogo-edinstva-rusi.htm> (дата звернення: 23.07.2020); Рождественское интервью Святейшего Патриарха Кирилла телеканалу «Россия». *Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата*. 2014. 7 января URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3498045.html> (дата звернення: 23.07.2020).

²³ Россия должна вмешаться в дела Украины и спасти ее, считают в Русской церкви. *Интерфакс*. 2014. 28 января. URL: <http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=news&id=54273> (дата звернення: 23.07.2020).

²⁴ Деркач Т. Принуждение к автокефалии: уйти, чтоб остаться? *RISU*. 2015. 11 июня URL: http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/authors_columns/tderkach_column/60246/23 (дата звернення: 23.07.2020).

²⁵ Патриарх Кирилл пообещал не допустить кровопролития в Украине. *Дождь*. 2014. 2 марта. URL: <https://tvrain.ru/amp/364198/> (дата звернення: 23.07.2020).

свободи та самобутності цих людей і самого їхнього життя не зустрине жорсткого супротиву, який призведе до масштабних зіткнень»²⁶.

Врешті, для загальної характеристики військових дій, що розпочалися на Донбасі навесні 2014 р., середовище РПЦ, включно з її очільником, за риторикою прокремлівських політтехнологів застосовувало визначення «політична криза на Україні». Типовими для таких наративів були абстрактні заклики до мирного врегулювання «відносин між братами, що живуть сьогодні як в Україні, так і в Російській Федерації», і недопущення «військових зіткнень між братами, щоб ніколи єдиновірні, єдинокровні брати не приносили смерть і руйнування один одному» поряд із покладенням відповідальності за події в Криму та на Донбасі виключно на «київську владу» та дедалі відвертішим піддаванням сумніву факту існування незалежної України: «Ми з повагою ставимося до ... суверенітету, до ... готовності та бажання самостійно будувати своє національне життя. Але це не означає, що прагнення до законного суверенітету, до реалізації цього суверенітету має супроводжуватися руйнуванням спільного, єдиного духовного простору»²⁷. При цьому жодних натяків про роль російського чинника в згаданих процесах зазвичай не було. Натомість висувалися твердження про втручання у внутрішні справи України зовнішніх сил – ЄС та США, – яких зображували «ворогами, що напали на нашу Вітчизну», начебто намагаючись вкотре у світовій історії «відірвати південні й західні руські землі від єдиного світу»²⁸.

І саме РПЦ, за такої конфігурації, подавала себе чи не єдиним захисником регіону від «агресивного Заходу», здатним організувати рішучу відсіч нападам на «православну цивілізацію», очолювану Росією. У схожому ключі було, наприклад, написане звернення Кирила до новообраного президента України Петра Порошенка, датоване 27 травня 2014 р. У листі очільник РПЦ, зазначаючи, що йому, як «Патріарху Московському і всієї Русі Господь довірив турботу про духовне благополуччя народів багатьох держав», а тому закликав новоспеченого українського главу держави з метою «знайти способи примирення ворогуючих, зробити все можливе для відновлення громадянського миру та злагоди», «прислухатися до думки всіх жителів країни», а головне – «підтримувати відкритий діалог з народом і громадськими лідерами»²⁹. Насправді ж йшлося про заклик до переговорів із проросійськими маріонетками, які опинилися біля владного керма у самопроголошених так званих Донецькій та Луганській народних республіках (ДНР та ЛНР).

Втім, попри очевидний інформаційний супровід проросійських сепаратистів на Донбасі з боку РПЦ, остання все ж перманентно звинувачувала саме українські християнські церкви (крім УПЦ МП) – УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ (у наративах РПЦ

²⁶ У Кирилла призвали українцев не оказывать сопротивление. *Главком*. 2014. 2 марта. URL: <http://glavcom.ua/news/189230.html> (дата звернення: 24.07.2020).

²⁷ Святіший Патріарх Кирил: Церква завжди була запорукою миру і єдності народів Росії та України. *Руська Православна Церква. Офіційний сайт Московського Патріархату*. 2014. 14 березня. URL: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/3606175.html> (дата звернення: 24.07.2020).

²⁸ Там само.

²⁹ Звернення Предстоятеля Руської Православної Церкви до обраного Президента України П. О. Порошенка. *Руська Православна Церква. Офіційний сайт Московського Патріархату*. 2014. 27 травня. URL: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/3660753.html> (дата звернення: 24.07.2020).

вони означувалися як «схизматики», «розкольники», «уніати») – у підтримці лише «однієї сторони конфлікту» (української) і водночас РПЦ та УПЦ МП (як «Православна Церква в Росії і на Україні») у проросійських ЗМІ подавали як єдині сторони, спроможні досягти миру «на українській землі»³⁰.

Щобільше, поступово ситуацію на Сході України замість «української кризи» на інформаційних порталах РПЦ почали окреслювати як «братовбивство», «міжусобну брань», «каральну операцію» та «безкарне вбивство населення Донбасу», в якому змушували брати участь мирне населення України, примусово його мобілізуючи до українського війська, що, зокрема, підтримували всі Українські Православні Церкви, крім УПЦ МП³¹.

Водночас війна на Донбасі для середовищ, наближених до РПЦ, була історією не про захист незалежності, суверенності та територіальної цілісності України, а про оборону «канонічного православ'я» (в його російському варіанті), «православної цивілізації», що вимагало ведення «священної війни» проти «пронацистської хунти» та «руйнівної діяльності псевдоцерковних розкольницьких угруповань», породжених «провальним “проектом Україна”», який, мовляв, сам собою був своєрідним зреченням «православного російського вибору святого князя Володимира» та становив подальшу загрозу для збереження «русской» ідентичності серед українського населення³². З погляду таких позицій, наприклад, була написана книга наближеного до вищих ієрархів Московського патріархату «православного активіста» К. Фролова «Сакральные смыслы Новороссии. Церковные и цивилизационные расколы в Новороссии, на Подкарпатской Руси и Украине», яка побачила світ на початку 2015 р., і, що характерно, була схвально сприйнята російською громадськістю, науковою спільнотою, а її автор був удостоєний премії «Книга року»³³. Це вкотре засвідчило, що вищезгадані погляди, характерні в середині 2000-х років для маргінальних середовищ та кластеру прокремлівських кабінетних експертів, стрімко поширювала та підтримувала російська інтелектуальна еліта.

Однак лише сферою книговидавництва справа не обмежилася. Так, упродовж першої половини 2015 р. в інтернет-мережі з'явилися два пропагандистські фільми

³⁰ Святейший патріарх Кирилл: «Сегодня нет более важного вопроса, чем мир на Украинской земле». *Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата*. 2015. 17 февраля. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3996170.html> (дата звернення: 24.07.2020).

³¹ Святейший Патриарх Кирилл: «Обращаюсь ко всем, от кого зависит принятие решений: немедленно остановите кровопролитие». *Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата*. 2014. 17 июня. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3675054.html> (дата звернення: 24.07.2020).

³² РПЦ обвинила греко-католиков во вмешательстве в конфликт на Донбассе. *НВ. Независимое бюро новостей*. 2014. 17 октября. URL: <http://nbnews.com.ua/ru/news/134429/> (дата звернення: 24.07.2020).

³³ Труд Кирилла Фролова «Сакральные смыслы Новороссии» признана «Книгой года» в России. *ЦентрАзия*. 2015. 26 марта. URL: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1427355060> (дата звернення: 24.07.2020); Фролов К. Сакральные смыслы Новороссии. Церковные и цивилизационные расколы в Новороссии, на Подкарпатской Руси и Украине. Санкт-Петербург: Алетейя, 2015. 864 с.

диякона РПЦ П. Шульженка «Мифы и были украинства» та «Голгофа Новороссии». Ключовими тезами цих кіно, до яких залучили широкі кола політологів, істориків, релігієзнавців та політиків, були переконання про існування на Півдні та Сході України так званої Новоросії, яка особливо виявила себе на теренах «ДНР» та «ЛНР», і, як «небо і пекло», з огляду на «святий обов'язок» бореться з «безбожною українською владою» та «зовнішньою антихристиянською загрозою» в «цивілізаційній протидії православних росіян», що мала за кінцеву мету «ліквідацію всієї антиправославної єресьї» та реінтеграцію України (починаючи від «Новоросії») до російської сфери впливу³⁴.

Одними з ключових каналів із поширення впливів РПЦ безпосередньо в Україні стали УПЦ МП та різноманітні кола громадських православних об'єднань: «Союз православных братств Украины», «Союз православных граждан Украины» (перейменованій у «Союз православных граждан Новороссии»), «Русь Триединая», «Единое Отечество», «Народный Собор» та ін., які своєю діяльністю тиражували серед українців основні ідеологічні маркери кремлівської пропаганди та формували для російських ЗМІ відповідні інформаційні приводи щодо трактування подій в Україні в руслі російських позицій.

Зокрема, у листопаді 2014 р. в Києві під егідою УПЦ МП відбувся Всеукраїнський православний форум «За мир в Україні», у роботі якого насправді взяли участь лише проросійські релігійні громадські організації з України, РФ, Білорусі та Молдови. Це здебільшого й визначило ідейне спрямування виступів під час заходу – у доповідях та ухвалених резолюціях з'їзду можливість досягнення мирного сценарію на Донбасі та «загальної духовної консолідації українського суспільства» пов'язували виключно з необхідністю покращення україно-російських відносин ціною відмови від «неприродної» для України ідеї євроінтеграції, позитивно оцінювали «миротворчу місію РПЦ» в Україні, зокрема на Донбасі, як і російські гуманітарні конвої для місцевого населення, а самі виступники прямо зазначали, що ідентифікують себе з «“русским миром”, його цінностями, культурою і православ'ям»³⁵.

Керівництво УПЦ МП зовсім не засуджувало вторгнення РФ як країни-агресора на територію України, суттєве порушення громадянських прав, зокрема свободи совісті, населення (з-поза числа парафіян УПЦ МП) на окупованій Росією частині Донбасу (останнє взагалі трактувалося як «торжество канонічного православ'я»). Щобільше, локальні структури УПЦ МП на Донеччині та Луганщині не тільки виявили інертність у боротьбі з поширенням проросійського сепаратистського руху, але й часто навпаки сприяли його активізації, підтримавши проросійську сторону³⁶. Доходило навіть до пастирської діяльності окремих священників УПЦ МП серед

³⁴ Голгофа Новороссии (фильм). YouTube. 2015. 8 июня. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QckwePY1w1U> (дата звернення: 24.07.2020); Мифы и были украинства (фильм). YouTube. 2015. 30 марта. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=X3mqVX2YGTQ> (дата звернення: 24.07.2020).

³⁵ Всеукраинский православный форум «За мир в Украине» (14–15 ноября, г. Киев). *Союз православных женщин*. 2014. 18 ноября. URL: <http://xn--80aafbpfcowwcbdbmqnh4f3dsb6c.xn--plai/news/1416302944> (дата звернення: 24.07.2020).

³⁶ Суспільно-політичний конфлікт – загроза цілісності України та українського суспільства. Україна-2014: суспільно-політичний конфлікт і Церква. Позиції релігійних діячів, експертів, громадян / Центр Разумкова. Київ, 2014. С. 4.

терористів («ополченців») на Донбасі, освячення їхніх бойових прапорів, «благословення» на «священну війну» тощо. Характерно, що це відбулося в той самий момент, коли верхівка згаданої Церкви закликала офіційний Київ припинити «братовбивчу війну» («внутрішній конфлікт») на Сході України³⁷.

Врешті-решт, основні ідеологічні маркери російського православ'я, поряд із міфом про втрачену велич СРСР, лягли в основу політичної доктрини проросійських сепаратистів. Тому і не дивно, що одними з гасел «ополченців» на Сході України стали «За Русь!», «С нами Бог!», «За веру! За Отечество» – цілком у стилі московського православ'я³⁸. Та й візуально атрибутами озброєних терористів стали «георгіївська стрічка» та похідні православні ікони, а серед «збройних сил» самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» з'явилися незаконні збройні формування «Русская Православная Армия», «Донецкая православная армия», «Православный Донбасс», «Православный Восход», які були створені за духовної та щедрої фінансової підтримки РПЦ³⁹. Зрештою, самі сепаратисти стверджували, що ведуть війну за «русский мир», «Новоросію» та «свободу від фашизму», і на цю боротьбу їх «благословила російська церква»⁴⁰.

Насправді ж так звана боротьба за торжество православ'я на окупованій частині Донбасу була релігійним переслідуванням та терором протестантів, мусульман, юдеїв, буддистів, але насамперед безпосередніх конкурентів УПЦ МП в регіоні – УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, що супроводжувалося захопленням релігійних приміщень, унеможливленням проведення релігійної практики, а то й загрозою життю та здоров'ю вірян, які не належали до єпархій УПЦ МП⁴¹.

Своєрідним апофеозом вищезгаданих процесів стала заява патріарха Кирила, озвучена ним у травні 2015 р. в межах відзначення Дня слов'янської писемності і

³⁷ Священники-сепаратисти: УПЦ Московського патріархата о тероризме в рясах. *YouTube*. 2014. 18 августа. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=juSccipJJZA> (дата звернення: 24.07.2020); Священник УПЦ МП благословил Гиркина. *Newsru.ua*. 2014. 23 июля. URL: <http://rus.newsru.ua/ukraine/23jul2014/kanony.html> (дата звернення: 24.07.2020); Священник УПЦ МП освятил памятник защитникам «Луганской республики». *Vlasti.net*. 2015. 7 августа. URL: <http://vlasti.net/news/222590> (дата звернення: 24.07.2020).

³⁸ Васін С. «Священна війна “ДНР”». *Тиждень.ua*. 2015. 11 липня. URL: <http://tyzhden.ua/Society/140447> (дата звернення: 24.07.2020).

³⁹ Коли бог стає зброєю: переслідування за релігійними переконаннями в ході воєнного конфлікту на Сході України. Квітень 2015 / Звіт підготовано Центром Громадянських Свобод та Міжнародним партнерством за права людини у рамках платформи «Громадянська солідарність» / розробка, редагування та координація: ЦГС: О. Новікова, М. Томак; МППЛ: С. Валько, В. Купер. Київ; Брюссель: Центр Громадянських Свобод, Civic Solidarity, International Partnership for Human Rights, 2015. С. 5–6.

⁴⁰ «Русская церковь благословила нас на ту войну, которую мы ведем», – лидер террористов Губарев. *Видео. Цензор.net*. 2014. 11 июня. URL: http://censor.net.ua/video_news/289527/russkaya_tserkov_blagoslovila_nas_na_tu_voyinu_kotoruyu_my_vedem_lider_terroristov_gubarev_video (дата звернення: 24.07.2020).

⁴¹ Карп'як О. Церкви на Донбасі: між співчуттям і ворожнечею *BBC Україна*. 2014. 21 жовтня. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141017_churches_donbass_ko (дата звернення: 24.07.2021); Террористы преследуют все церкви, кроме УПЦ (МП), – эксперт. *RISU*. 2015. 29 января. URL: http://risu.org.ua/ru/index/all_news/community/terrorism/58945/ (дата звернення: 24.07.2020).

культури в Москві. Після здійснення вже традиційної для таких випадків «молитви за мир на Україні» предстоятель РПЦ звинуватив українську владу у веденні політики «войовничого безбожжя», яке, мовляв, стало «державною ідеологією», що негайно потрібно припинити, адже через це «гинуть люди та руйнуються храми»⁴². Така заява могла б здатися черговим формалізмом, якщо не враховувати норм, зафіксованих в «Основах соціальної концепції Російської православної церкви», прийнятих ще 2005 р., у яких, з-поміж іншого, передбачалась можливість відмови Церкви у покорі державі, «якщо влада примушує православних вірян відступити від Христа і Його Церкви»⁴³. У контексті тодішніх подій це означало, що РПЦ, як і російські спецслужби, власними комунікаційними каналами намагалася спонукати українських громадян не підтримувати світської влади, а відтак – вкотре дестабілізувати ситуацію всередині всієї України, а не лише в зоні проведення бойових дій на Сході.

Утім, після того, як гарячі бої на фронті остаточно переросли у фазу позиційного протистояння, наприкінці травня 2015 р., у Росії повідомили про офіційне закриття проекту «Новоросія»⁴⁴, а російська економіка почала поступово відчувати наслідки міжнародних санкцій, риторика керівництва РПЦ, наслідуючи нову політичну кон'юнктуру, стала «лагіднішою». Наприклад, у своєму зверненні до президентів РФ та України від 27 липня 2015 р., приуроченого до 1000-річчя з дня смерті князя Володимира, патріарх Кирил звинувачував у наростаючій гуманітарній катастрофі на Донбасі виключно Україну, РФ фігурувала лише як чинник, що може посприяти деескалації конфлікту, він пропонував налагодити «прямий діалог» між офіційним Києвом та очільниками маріонеткових «ДНР» і «ЛНР», однак в документі вже не було жодних згадок про «священну війну» чи забезпечення «торжества православ'я» на Сході України, натомість йшлося про необхідність «духовної єдності російського і українського народів»⁴⁵.

Такий інформаційний перелом окреслив повернення РПЦ зі стратегії «силового «бліцкригу»» до характерної для неї перед 2014 р. стратегії «м'якої сили» (soft power), що мала на меті поширення серед українського суспільства виключно позитивного образу РФ, свроскептицизму та переконань у перманентній недієздатності та неефективності України як держави без російської «братньої» підтримки.

Загалом, аналізуючи дії та заяви представників РПЦ та УПЦ МП упродовж 2013–2015 рр., можна стверджувати, що Церква, без перебільшення, несла підривний характер для української державності, будучи не так релігійним, як ідеологічним

⁴² Патріарх Кирилл заявил, что безбожие становится государственной идеологией Украины. *NEWSru.com*. 2015. 24 мая. URL: <http://www.newsru.com/religy/24may2015/cyrillsays.html> (дата звернення: 24.07.2020).

⁴³ Основы социальной концепции Русской Православной Церкви. *Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата*. 2005. 12 сентября. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html> (дата звернення: 25.07.2020).

⁴⁴ РосЗМІ: Проект «Новоросія» офіційно закрили, Царьов не знадобився. *Українська правда*. 2015. 20 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/05/20/7068502/> (дата звернення: 25.07.2020).

⁴⁵ В канун Дня Крещения Руси Святейший Патриарх Кирилл обратился с посланием к Президентам России и Украины. *Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата*. 2015. 27 июля. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4176516.html> (дата звернення: 25.07.2020).

підґрунтям для просування російських геополітичних інтересів. За таких умов нагальним завданням для України було створення визнаної світовою християнською спільнотою власної Помісної Церкви, що 15 грудня 2018 р. було втілено в життя зі заснуванням Православної Церкви України.

REFERENCES

Adamovych, S. (2016). Rosiiskyi slid u formuvanni «Novorosiistva» z metoiu dezintehratsii Pivdnia i Skhodu Ukrainy (1990–2016 rr.). Proceedings of All-Ukrainian Scientific-Practical Conference: *Rosiiska okupatsiia i deokupatsiia Ukrainy: istoriia, suchasni zahrozy ta vyklyky siohodennia*, Kyiv, pp. 168–181. Kyiv [in Ukrainian].

Boiko, A. (2016). Obraz «Russkoho mira» v informatsiinomu prostori Ukrainy. *Zhurnalistyka: zbirnyk naukovykh prats*, 15 (40), 69–83 [in Ukrainian].

Bondarenko, V. (2010, Oktiabr). Pravoslaviie kak simvol russkosti. *Russkii vestnik*, 10 (145), 6–7 [in Russian].

Chervonenko, V. (2016, Hruden 7). Novynskiy: «naipravoslavnishiy» oliharkh Ukrainy. *BBC-Ukraina*. Retrieved from: <http://www.bbc.com/ukrainian/news-38241143> [in Ukrainian].

Chy chuly Vy pro doktrynu «Russkoho mira» Patriarkha Kyryla? *Tsentr Razumkova*. Retrieved from: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=884 [in Ukrainian].

Derkach, T. (2015, Iiun, 11). Prinuzhdeniie k avtokefalii: uiti, shtob ostatsia? *RISU*. Retrieved from: http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/authors_columns/tderkach_column/60246/23 [in Russian].

Donbas u systemi informatsiinoi bezpeky derzhavy: rehionalni osoblyvosti, zovnishni vyklyky, instrumenty borotby z antyukrainskoiu propahandoiu. *Analychna dopovid*. (2015). Kyiv: IPIEND im I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Donbas v etnopolitychnomu vymiri. (2014). Kyiv: IPIEND im I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Frolov, K. (2015). *Sakralnyie smysly Novorossii. Tserkovnyie i tsyvilizatsyonnyie raskoly v Novorossii, na Podkarpatskoi Rusi i Ukraine*. Saint Petersburg: Aleteia [in Russian].

Golgofa Novorossii (film). (2015, Iiun 8). *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=QckwePY1w1U> [in Russian].

Horbulin, V. P., Vlasiuk, O. S., Libanova, E. M., & Liashenko, O. M. (Eds.). (2015). *Donbas i Krym: tsina povnennia*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

Inauguratsiia. Chast 1: Moskovskii patriarkh Kirill blagoslovil Yanukovicha na prezidentstvo. Fotoreportazh. (2010, Fevral 25). *Tsenzor.net*. Retrieved from: https://censor.net.ua/photo_news/114158/inauguratsiya_chast_1_moskovskiyi_patriarh_kirill_blagoslovil_yanukovicha_na_prezidentstvo_fotorep [in Russian].

Interesy UPTs (MP) u VR Ukrainy budut vidstoiuvaty dva paralelnykh obiednannia vid Partii rehioniv. (2013, Sichen 11). *RISU*. Retrieved from: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/50860/ [in Ukrainian].

Ionafan (Yeletsikh). Mir Russkii ili Ukrainskii? – dva razmyshleniia na temu. (2010, Serpen 26). *Relihiia v Ukraini*. Retrieved from: <http://www.religion.in.ua/5573-mir-russkij-ili-ukrainskij-dva-razmyshleniya-na-temu.html> [in Russian].

Karpiak, O. (2014, Zhovten 21). Tserkvy na Donbasi: mizh spivchuttiam i vorozhnecheiu. *BBC-Ukraina*. Retrieved from: http://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141017_churches_donbass_ko [in Ukrainian].

Kindii, A. K. (2013, Berezen 27). K. Hryshchenko obhovoryt z Patriarkhom Kyrylom sviatkuvannia khreshchennia Rusi. *UNN*. Retrieved from: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1198925-k-grischenko-u-moskvi-obgovorit-z-patriarkhom-kirilom-svyatkuvannya-khreshchennya-rusi> [in Ukrainian].

Kolodnyi, A. (Ed.). (2014). «Russkii mir» Kyryla ne dlia Ukrainy. Zbirka naukovykh statei. Kyiv: UAR [in Ukrainian].

Koly boh staie zbroieiu: peresliduvannia za relihiinymy perekonanniamy v khodi voiennoho konfliktu na Skhodi Ukrainy. (2015). Kyiv; Brussels: Tsentr Hromadianskykh Svobod, Civic Solidarity, International Partnership for Human Rights [in Ukrainian].

Kriuchkov, H. K. & Tabachnyk, D. V. (2008). *Fashyzm v Ukraine: ugroza ili realnost'?* Kharkiv: Folio [in Russian].

Kulchytskyi, S. & Yakubova, L. (2016). *Trysta rokiv samotnosti: ukraïnskyi Donbas u poshukakh smysliv i Batkivshchyny*. Kyiv: Klio [in Ukrainian].

Kyryl ofitsiino stav nastupnykom Aleksiiia II. (2009, Liutyi 1). *Ukrainska pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/02/1/3704355/> [in Ukrainian].

Lytvyn, M. (Ed.). (2017). *Mizh viinoiu i sobornistiu. Sotsiokulturna intehratsiia ta adaptatsiia pereselentsiv z Donbasu ta Krymu. Zakhidnoukraïnskyi vektor: monohrafiia*. Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Medvedchuk i Klinchaiev privezli «Russkii mir» v Lugansk. Ukraïnskyi vybor sobral budushchikh separatistov. (2013, Zhovten 3). *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=LbvKQJ-Ym-M> [in Russian].

Mify i byli ukraïnstva (film). (2015, Mart 30). *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=X3mqVX2YGTQ> [in Russian].

Mitropolit Odesskii i Izmailskii Ahafangel (Savvin): «My gotovy proiti etot put do kontsa». (2008, Fevral 15). *Russkaia narodnaia liniia*. Retrieved from: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2008/02/15/my_gotovy_proiti_e_tot_put_do_konca/ [in Russian].

Mytropolyt Odeskyi Ahafanhel uhlediv u Putini «nezrivianniannu kharyzmu». (2012, Sichen 31). *RISU*. Retrieved from: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/religion_and_policy/46577/ [in Ukrainian].

Opytuvannia: «Russkii mir» – chy chuly Vy pro tse? (2013, Kviten 26). *Kirios. Khrystyianskyi portal*. Retrieved from: <http://kyrios.org.ua/news/world/9053-chi-chuli-vi-prodokrtrinu-russkogo-mira-patriarha-kirila.html> [in Russian].

Osnovy sotsyalnoi kontseptsyi Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi. (2005, Sentiabr 12). *Russkaia Pravoslavnaia Tserkov. Ofitsyalnyi sait Moskovskoho Patriarkhata*. Retrieved from: www.patriarchia.ru/db/text/141422.html [in Russian].

Patriarkh Kirill poobeshchal ne dopustit krovopolitii v Ukraine. (2014, Mart 2). *Dozhd*. Retrieved from: <https://tvrain.ru/amp/364198/> [in Russian].

Patriarkh Kirill zaiavil, shto bezbozhyie stanovitsia gosudarstvennoi ideologii Ukrainy. (2015, Mai 24). *NEWSru.com*. Retrieved from: <http://www.newsru.com/religy/24may2015/cyrillsays.html> [in Russian].

Patriarkh Kirill: Yevromaidan ne oslabit dukhovnoho yedinstva Rusi. (2013, Diekabr 31). *Obozrevatel.ua*. Retrieved from: <http://obozrevatel.com/politics/75014-patriarh-kirill-evromajdan-ne-oslabit-duhovnogo-edinstva-rusi.htm> [in Russian].

Patriarkh Kyryl, Mytropolyt UPTs (MP) Antonii ta hlava AP S. Liovochkin razom obhovoryly pidhotovku do 1025-richchia Khreschennia Rusi. (2013, Berezen 5). *RISU*. Retrieved from: https://theology.in.ua/ua/index/all_news/state/national_religious_question/51495 [in Ukrainian].

Pavlenko, P. Yu. (2015). «Russkii mir» yak ideolohiia rosiiskoho neoimperializmu: ukraïnski realii. *Volynskiy blahovisnyk*, 3, 281–286 [in Russian].

Rossiiia dolzhna vmeshatsia v dela Ukrainy i spasti yeio, shchytaiut v Russkoi tserkvi. (2014, Yanvar 28). *Interfaks*. Retrieved from: <http://www.interfax-religion.ru/print.php?act=news&id=54273> [in Russian].

RosZMI: Proekt «Novorosiiia» ofitsiino zakryly, Tsariov ne znadobovsvia. (2015, Traven 20). *Ukraiïnska pravda*. Retrieved from: <https://www.ppravda.com.ua/news/2015/05/20/7068502/> [in Ukrainian].

Rozhdestvenskoie interviu Sviatieisheho Patriarkha Kirilla telekanalu «Rossiiia». (2014, Yanvar 7). *Russkaia Pravoslavnaia Tserkov. Ofitsyalnyi sait Moskovskoho Patriarkhata*. Retrieved from: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3498045.html> [in Russian].

RPTs obvinila greko-katolikov vo vmeshatielstve v konflikt na Donbasse. (2014, Oktiabr 17). *NB. Nezavisimoie biuro novostei*. Retrieved from: <http://nbnews.com.ua/ru/news/134429/> [in Russian].

«Russkaia tserkov blagosloвила nas na tu voinu, kotoruii my vediom», – lider terroristov Gubarev. Video. (2014, Iiun 11). *Tsenzor.net*. Retrieved from: http://censor.net.ua/video_news/289527/russkaya_tserkov_blagosloвила_nas_na_tu_voyinu_kotoruyu_my_vedem_lider_terroristov_gubarev_video [in Russian].

Skoropadskii, A. (2011, Iiul 14). Tserkovnyi ukhod. Viktor Nusenkis mozhet otkazatsia ot finansovoi podderzhki UPTs MP. *RISU*. Retrieved from: <http://www.kommersant.ua/doc/1678357> [in Russian].

Smolii, V., Kulchytskyi, S. & Yakubova, L. (2016). *Donbas i Krym: mistse v modernomu natsionalnomu proekti (analychna zapyska)*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Suspilno-politychnyi konflikt – zahroza tsilisnosti Ukrainy ta ukraïnskoho suspilstva. (2014). In *Ukraina-2014: suspilno-politychnyi konflikt i Tserkva. Pozytsii relihiinykh diiachiv, ekspertiv, hromadian* (p. 4). Kyiv: Tsentrazumkova [in Ukrainian].

Sviashchennik UPTs MP blagoslovil Girkina. (2014, Iiul 23). *Newsru.ua*. Retrieved from: <http://rus.newsru.ua/ukraine/23jul2014/kanony.html> [in Russian].

Sviashchennik UPTs MP osviiatil pamiatnik zashchitnikam «Luganskoi respubliky». (2015, Avgust 7). *Vlasti.net*. Retrieved from: <http://vlasti.net/news/222590> [in Russian].

Sviashchenniki-separatisty: UPTs Moskovskogo patriarkhata o terrorizme v riasakh. (2014, Avgust 18). *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=juSccipJJZA> [in Russian].

Sviatieshyi Patriarkh Kirill: «Obrashchaius ko vsem, ot kogo zavisit priniatie reshenii: nemedlenno ostanovite krovoprolitiie». (2014, Iiun 17). *Russkaia Pravoslavnaia Tserkov. Ofitsyalnyi sait Moskovskoho Patriarkhata*. Retrieved from: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3675054.html> [in Russian].

Sviatieshyi patriarkh Kirill: «Sehodnia net boleie vazhnogo voprosa, chem mir na Ukraïnskoi zemle». (2015, Fevral 17). *Russkaia Pravoslavnaia Tserkov. Ofitsyalnyi sait Moskovskoho Patriarkhata*. Retrieved from: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3996170.html> [in Russian].

Sviatishyi Patriarkh Kyryl: Tserkva zavzhdy bula zaporukoioi myru i yednosti narodiv Rosii ta Ukrainy. (2014, Berezen 14). *Ruska Pravoslavna Tserkva. Ofitsijnyi sait Moskovskoho Patriarkhatu*. Retrieved from: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/3606175.html> [in Ukrainian].

Tabachnyk, D. V. (2008). «*Utinyi sup*» *po-ukrainski: Besedy s ukrainskim politikumom: dialogi s glukhimi*. Kharkiv: Folio [in Russian].

Tabachnyk, D. V. (2009). *Mir bez Ukrainy?* Kharkiv: Folio [in Russian].

Terroristy preslieduiut vse tserkvi, krome UPTs (MP), – ekspert. (2015, Yanvar 29). *RISU*. Retrieved from: http://risu.org.ua/ru/index/all_news/community/terrorism/58945/ [in Russian].

Trud Kirilla Frolova «Sakralnyie smysly Novorossii» priznana «Knigoi goda» v Rossii. (2015, Mart 26). *TsentrAziia*. Retrieved from: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1427355060> [in Russian].

Turchenko, F. & Turchenko, H. (2015). *Proekt «Novorosii» i novitnia rosiisko-ukrainska viina*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

U Kirilla prizvali ukraintsev ne okazyvat soprotivleniie. (2014, Mart 2). *Glavkom*. Retrieved from: <http://glavcom.ua/news/189230.html> [in Russian].

Ukaz Prezidenta Rossiiskoi Federatsyi «O sozdanii fonda “Russkii mir”». Retrieved from: <https://docs.cntd.ru/document/902047878> [in Russian].

UPTs MP mozhe ocholyty vykhodets zi Lvova. (2012, Liutyi 7). *Lviv-Komentari.ua*. Retrieved from: <https://lviv.comments.ua/news/2012/02/07/110634.html> [in Ukrainian].

V kanun Dnia Kreshcheniia Rusi Sviateishyi Patriarkh Kirill obratilsia s poslaniem k Prezidentam Rossii i Ukrainy. (2015, Iiul 27). *Ruskaia Pravoslavnaia Tserkov. Ofitsialnyi sait Moskovskogo Patriarkhata*. Retrieved from: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4176516.html> [in Russian].

Vasin, S. (2015, Lypen 11). «Sviaschenna viina “DNR”». *Tyzhden.ua*. Retrieved from: <http://tyzhden.ua/Society/140447> [in Ukrainian].

Voinalovych, V. A. & Kochan, N. I. (2014). *Relihiinyi chynnyk etnopolitychnykh protsesiv na Donbasi: istoriia i suchasnist*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Vseukrainskii pravoslavnyi forum «Za mir v Ukraine» (14–15 noiabria, g. Kiev). (2014, Noiabr 18). *Soiuz pravoslavnykh zhenshchin*. Retrieved from: <http://xn--80aafbpfcowwcbdbmqnh4f3dsb6c.xn--p1ai/news/1416302944> [in Russian].

Vystupleniie Sviateisheho Patriarkha Kirilla na torzhestvennom otkrytii III Assamblei Russkoho mira. (2009, Noiabr 3). *Ruskaia Pravoslavnaia Tserkov. Ofitsialnyi sait Moskovskogo Patriarkhata*. Retrieved from: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html> [in Russian].

Yablonskyi, S. I., Zdioruk, S. I., Tokman, V. V. et al. (2014). *Ukraina ta proekt «Russkoho mira»*. *Analitychna dopovid*. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

Yanukovych, V. F. (2008). *Kak Ukraine zhyt dalshe. Stati, vystupleniia, razmyshleniia*. Kyiv: B. v. [in Russian].

Yaremchuk, V. (2015). RPTs na Donbasi yak instrument informatsiino-propahandystskoi polityky Rosiiskoi Federatsii. Sposoby i formy protydii derzhavy i suspilstva tserkovno-relihiinii destruktsii. *Donbas u systemi informatsiinoi bezpeky derzhavy: rehionalni osoblyvosti, zovnishni vyklyky, instrumenty borotby z antyukrainskoioi propahandoiu / Analitychna dopovid*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Zvernennia Predstoiatelia Ruskoj Pravoslavnoi Tserkvy do obranoho Prezydenta Ukrainy P. O. Poroshenka. (2014, Traven 27). *Ruska Pravoslavna Tserkva. Ofitsiinyi sait*

Moskovskoho Patriarkhatu. Retrieved from: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/3660753.html> [in Ukrainian].

Pavlo ARTYMYSHYN

PhD

Researcher at the Department of Modern History of Ukraine
Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Senior Researcher Institute of Religious Studies branch
of the Lviv Museum of the History of Religion
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7501-797X>
e-mail: p.artymyshyn@gmail.com

THE ROLE OF THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH IN THE DEVELOPMENT OF THE CONTEMPORARY RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2013-2015)

The role of the Russian Orthodox Church (ROC) in the development of the contemporary Russian-Ukrainian war in 2013–2015 is analyzed. It is claimed that since the early 2000s, which chronologically coincided with the rise to power of Vladimir Putin, the ROC, using a wide range of tools to influence society (from religious practices to active PR on social networks), has become a powerful player not only and not so much in the spiritual sphere as in the field of ideology, consolidation and mobilization of public opinion, its direction in the right political narrative.

These processes became especially relevant after the ROC was headed by Kirill (Gundyayev) in February 2009. The new head of the ROC regularly during public speeches expressed confidence that the spiritual basis of the «Russian world» is the Russian («Russkaya») Orthodox Church, whose name – «Russian» – meant not an ethnic component, but a cultural community, and therefore to «Russian people» in addition to the actual Russians also included Ukrainians and Belarusians. Accordingly, he was a supporter of pro-Russian foreign policy by the Belarusian and especially Ukrainian authorities.

From such positions, the leadership of the ROC assessed the events of the Revolution of Dignity, perceiving it as a «Ukrainian crisis» provoked by Western countries to destroy the «spiritual unity» of Russians and Ukrainians, a single «common church» and «heritage of historical Russia». At the same time, the ROC's reaction to Russia's annexation of Crimea and the subsequent invasion of Russian troops on part of Donbass was absent. When the «hot battles» soon began in eastern Ukraine, they were perceived by the ROC exclusively as an intra-Ukrainian «civil war» in the escalation of which only official Kyiv was to blame. There were also reports of Ukraine's incapacity as a state and an international partner, and there were even calls for non-recognition of secular power in Ukraine.

However, after the hot battles at the front finally escalated into a phase of positional confrontation, in late May 2015 Russia announced the official closure of the «Novorossiya» project, and the Russian economy gradually began to feel the effects of international sanctions, the ROC has returned from the strategy of «power blitzkrieg» to its characteristic before 2014 «milder» strategy of «Soft power», which aimed to spread among Ukrainian society only positive image of Russia, Euroscepticism and beliefs in the permanent incapacity and inefficiency of Ukraine as a state without Russian «fraternal» support.

Keywords: Russian Orthodox Church, «Russian world», Revolution of Dignity, contemporary Russian-Ukrainian war.